

Glede naše »governosti« naj omenim samo tole: naša družba še ni dolgo odprta, parlament imamo zelo malo časa. Poprej smo bili v glavnem navajeni poslušati pridige. Navsezadnje je to vplivalo na določene govorne navade Slovencev.

Kar se tiče »utesnjenosti« nekaterih iz starejše generacije slavistov, jo je treba razumeti v družbenih okvirih. Posledica je šolanja v meščanski družbi, ko je bil slavist prav tako nekje eksponent te meščanske prisile, meščanske estetike, norme. O teh spoznanjih smo že pisali, treba pa bo še iskati v to smer. Razločki v odnosu do jezika so tudi med jezikoslovci veliki, tudi tu so v največji meri posledica različnih družbenih momentov, na katere smo premalo pozorni. Zmeraj se sploh premalo vprašamo, zakaj nekdo o nečem govori, nekaj piše in zakaj sploh na določen način gleda. Tudi v šoli se premalo sprašujemo, zakaj na določen način dijakom posredujemo določeno znanje, kaj hočemo s tem doseči.

Kar se tiče tega, da imamo Slovenci v glavnem pismene predloge govornih nastopov, moram povedati, da imajo diskutanti omejen čas. Če hočejo ta čas maksimalno izkoristiti, morajo poprej premisliti, kaj bodo govorili, in morajo svojo misel zapisati, sicer zaidejo v to, kar se dogaja na Jugu, v tisto tako imenovano epsko širino, ki sestanke podaljšuje in ki povzroča v določenem smislu inflacijo besede.

Še na nekaj bi rada opozorila tovariša Novaka: RTV in množične komunikacije, Delo in podobni, pozabljajo na svoj vzgojni delež. Ko si pridobivajo bralca, se mu približujejo na način, ki je značilen za našo potrošniško družbo. To pomeni, da se mu skušajo često približati s ceneno besedo. Mislim, da bi morali razpravljati o tem, koliko je takšna cenenost nujna in primerna, koliko pa deluje na bralca nevezgajno.

Dobila sem pismeno repliko iz publike: »Prav zaradi množičnosti komunikacijskega sredstva, ki ga predstavlja RTV, bi morala le-ta nekoliko bolj paziti na jezik. Če pa novinarji RTV ne upoštevajo niti lastnih ljudi oziroma lastnih priročnikov, kot so Radijske novice: jezik naj bo preprost, jednat, s čim več informacije — potem dobi človek v roke take stavčne klobase, kot sem jih jaz. Če je torej že pisana beseda, pisana reportaža tak polom, kakšen polom bi bila šele prosto govorjena beseda. In tak polom je marsikatera živa radijska oddaja«.

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta v Ljubljani

JEZIKOVNA KULTURA NAŠIH KNJIŽNOJEZIKOVNIH BESEDIL

1. Knjižnojezikovnim besedilom se priznava določena kultura v primeru, ko ustrezajo *jezikovnim* in *stilističnim normam* vseh jezikovnih ravnin (od glasovno-pisne preko oblikoslovno-skladenjske do besedotvorne in besedne), potem pa seveda še vsebinskim in drugim normam za posamezne stalne oblike sporočanja. Praktično se torej zdi, zastaviti najprej vprašanje, ali imamo ustrezne priročnike, v katerih bi se tvorec besedila o vsem tem poučil (vprašanje vsebinske ustreznosti vnaprej ne bo več upoštevano). In še: če taki priročniki so, zakaj je kljub temu kultura besedil nezadostna (ali zakaj ni boljša). In drugo vprašanje: ali imamo vzorčna besedila, dovolj takih besedil, po katerih bi se pišočci lahko ravnali in od katerih bi bili vsaj dovolj pogosto vplivani, saj le v takem primeru statistično res kaj pomenijo.

Če vzamemo, da priročnike, iz katerih si je mogoče pridobiti spoznanja, ki človeku potem preprečujejo, biti v besedilu jezikovno nekulturen (manj kulturen), imamo (prim. slovnice, slovarje, pravopise, stilistiko), nimamo pa ustrezne jezikovne kulture besedil, se moramo spet vprašati, ali je razlog za to v priročnikih ali v tvorcih besedil, tj. da so prvi glede kulture besedil nezadostni, ali pa jih drugi premalo uporabljajo.

2. Na splošno se da reči, da bi za večino tistih, ki govorijo o jezikovni kulturi slovenskih besedil, bilo nedvomno, da te jezikovne nekulturnosti ne bi bilo, če bi bilo *upoštevano* vse tisto (večina tistega), kar omenjeni razpoložljivi priročniki priporočajo oz. razodevajo kot pravo. (Mislim namreč, da res obstajajo besedila, za katera ne moremo reči, da so jezikovno nekultivirana, so pa v skladu z omenjenimi priročniki za jezik, sporočanje in stil. Iz povedanega pa izhaja, da je razlog za ne- ali manjkulturnost besedil pri njihovih tvorcih: ti se ne potrudijo dovolj, da bi bili izrazno kultivirani, taki pa so med drugim tudi zaradi tega, ker njihovi učitelji niso izkoristili možnosti, da bi jih bili (bolj) kultivirali (učitelji so nam tu pravi učitelji in tvorci besedil).

Kar je bilo tu na splošno prikazano, si sedaj oglejmo podrobneje.

2.1 *Tvorci besedil* se pri nas ne trudijo dovolj iz več razlogov:

— ker družbeno ni nič pomembno, kako govorno/pisno nastopamo (ni nasprotnih sankcij, če slabo, ni družbenega priznanja, če dobro);

— ker je merljivost kultiviranosti v jeziku v precejšnji meri relativna, to pa pri določeni duševno-duhovni konstituciji našega sporočevalca daje potuho osebni lenobnosti in vztrajanju pri neambicioznosti;

— ker obliko (kakovost) na sploh preveč zapostavljamo vsebini (predmetu), ne da bi se dovolj zavedali, kako je tudi vsebina odvisna od oblike;

— ker so nas premalo vadili v oblikovanju besedila;

— ker so nas premalo naučili o izbirnih možnostih iz prvin vseh jezikovnih ravnin;

— ker so nas morda stilistično napačno vzgojili (tu tudi s slabim vzgledom ali z odsotnostjo ustrezne kritike).

2.2 In zakaj *učitelj* premalo uči jezik in praktično sporočanje?

— zaradi neustrezne jezikovne vzgoje na univerzi (to velja zlasti za starejše od petdeset let, v precejšnji meri pa tudi za tiste nad štirideset);

— zaradi učiteljevih osebnih nagnjenj predvsem za slovstveno zgodovino;

— zaradi (nezadostnega) obvladanja jezikoslovne tvarine in tvarine sporočanja (to lahko tudi v pogojih, da je oboje na univerzi ali visoki šoli imel kot predmet);

— zaradi neustreznega obravnavanja stilistike besedil, zlasti tudi umetnostnih;

— zaradi tega, ker se je na šolah uveljavilo izročilo, da se jezik in sporočanje (pa tudi stilistika besedila) pač ne uči (ali pa se uči samo nominalno), in

to izročilo pritiska tudi na tiste mlajše učitelje, ki so za jezikovni in sporočevalni pouk izobrazbeno usposobljeni in so ga voljni tudi uresničevati (večkrat slišim: ker starejši učitelji sami ne učijo tega /oz. učijo po starem konkretno v zelo omejenem okviru, časovnem in/ali tematičnem/, tudi meni prepovedujejo, odsvetujejo, z zgledom odvrtaajo, da bi učil času, možnostim in potrebam primerno).

2.3 Seveda so tudi še drugi razlogi za neustreznost jezikovnega in sporočevalnega pouka na naših šolah:

— na nekaterih srednjih šolah, npr. tehniških, je število ur za slovenščino zreducirano do minimuma, tako rekoč do simboličnosti;

— Zavod za šolstvo SRS in ravnateljstva ne vztrajajo pri delovni disciplini učiteljstva v tem smislu, da bi se držalo učnih načrtov (deloma jih je zadnja leta Zavod sam tudi zamešal) in uporabljalo učbenike, ki so zanje namenjeni. Tu je prevladoval popoln liberalizem, v katerem dela vsak, kar hoče — po svoji vesti, če smo v izrazu blagi. Nobenih sankcij ni proti tistim, ki se ne držijo učnih načrtov itd., nobenih priznanj za tiste, ki svojo dolžnost opravljajo v redu. Jasno je, da se tovrstna popolna dezorganiziranost družbene kontrole nad uresničevanjem dogovorjenega programa lahko zelo negativno odrazi pri vseh kategorijah učiteljev, ki smo jih našli v skupinah po razlogih, zakaj ne poučujejo (ne poučujejo dovolj) jezika in sporočanja.

3. Kultura jezikovnega izražanja je deloma manj zadovoljiva tudi zaradi sorazmerno *majhnega števila* sporočevalcev, tj. ljudi, ki z besedili preskrbujejo najvažnejša občila, tj. časopis, radio, televizijo. (Poseben vzrok je morda še izobrazbena struktura ubesedujočih). Pri tem je še ta posebnost, da veliko teh sporočil prihaja izpod peresa spet *majhnega števila* prevajalcev. Ta sporočila torej v veliki meri prvotno niso zasnovana v slovenščini, ampak (na hitro) prevedena, in pri tem se mimogrede zgodi, da se ta ali oni *prevodilec* (naš izraz *osloni* ali *oslanja* (prav *opre* ali *opira*) na različne *naslage* (prav *plasti*) izvirnika (kakor smo imeli priložnost pred nedavnim brati v Delu) in potem preko te množične *govornice* (prav *glasila*, *govorniškega odra/pulta*) popularizira svoje jezikovne nemarnosti vesoljni naši *sredini* (prav *družbi*, *okolju*) oz. *koristnikom* (prav *uporabnikom*) omenjenih *medijev* (čisto dobro *občil*).

4. Problem *reševalstva* v kulturi jezikovnega izražanja. Pri nas se je zaradi tega, ker srednje šole za govorno in pisno kulturo slovenskega jezika storijo premalo, visoke pa tako rekoč nič (tu so seveda izvzete šole za razne vrste učiteljev ali za igralce), močno razvilo *lektorstvo*, ki našim besedilom (predvsem pisanim, veliko manj govornim) dajejo kolikor toliko spodobno obliko, da vsaj velikega pohujšanja ni (pri tem so lektorji dostikrat še ovirani). Prav bi seveda bilo, da bi jezikovno — sporočevalno izobrazili tvorce besedil same, da ne bi bili (tako) nepismeni, kot prepogosto so, temveč bi sami dosegali ustrezno jezikovno kulturno raven (»Učim (se), da ne bi delal napak«, ne pa »Popravljam napake, da bi se naučil«).

Ker v naših razmerah menda ni misliti (ob že tako preveliki množici nestrokovnih predmetov) na to, da bi jezikovno in sporočevalno vzgajali strokovnjake v

neposrednem pouku na visokih šolah, se moramo truditi za jezikovno in sporočevalno kulturo pri piscih ustrezne strokovno-znanstvene oz. publicistične literature; npr. v biologiji, kemiji, fiziki, vojni vedi, zvezdoslovju itd. V strokovnih jezikih je veliko nepotrebnih lastnosti: z *javno kritiko* teh besedil poskušajmo okrečiti smisel za lep, slovenski jezik, ki ne bo nič v kvar zahtevam po enumnih strokovnosti izraza. — Veliko bi pri tem lahko storile *terminološke komisije*, ko bi imele dobre jeziko(slo)vne svetovalce, ki ne bi bili samo predvsem konservativni, temveč bi bili na podlagi obvladanja sodobne jezikoslovne teorije sposobni, strokovnjaku dajati današnjemu stanju jezikoslovja ustrezne nasvete. Resničen jezikoslovni strokovnjak in enak strokovnjak raznih predmetnih področij — ta dva bosta pač našla najustreznejši izhod iz mnogih zagat, v katere nas spravlja naša neustrezna jezikovno-sporočevalna vzgoja na srednjih in (še posebej) visokih šolah.

5. Ob tem se mi spet javlja misel, ki jo že dolgo nameravam javno izreči (posredno sem jo z dejanjem nakazal z izdajo *Besedil slovenskega jezika*, Ljubljana, 1975): Ali je prav, da je naša srednješolska čitanka samo leposlovná: v gimnaziji konkretno štiri debele knjige samih leposlovnih besedil? Ali ne bi bilo prav, da bi v teh čitankah bila vsaj tako pogostna tudi druga funkcijsko-zvrstna besedila: publicistična, strokovna, praktično sporazumevalna? Vzorčna seveda, kakor so umetnostna, in s pripombami, ki bi učenca učila videti posebnosti ubesedovanja v vsaki zvrsti in v mnogih njihovih žanrih, ki jih bo moral mnogi učenec pozneje tudi aktivno obvladati, medtem ko za umetnostne to gotovo ne velja. Zdi se mi, da je s temi čitankami (in ideologijo, ki jih tvori) tako, kot da je treba vse učence vzgojiti samo za bralce umetnostne besede (ali celo za njene tvorce), ne pa predvsem za bodoče ubesedovalce predmetnosti s stališča posameznih ved in strok, pa publicistike (nastopi v samoupravnih telesih naše družbe) in tudi praktičnega sporočanja, in kar ni nič manj važno, jih vzgojiti za ljudi, ki bodo nanje usmerjena besedila znali tudi primerno razvozlati (dekodirati) in potem primerno uravnavati pri odločanju.

Vem, da je ta moj predlog prevratniški glede na dosedanjo učno prakso in ideologijo za njo, prepričan pa sem, da je v tem uspešna pot k premagovanju pisno-govorne nekulture v našem sporočanju.

6. (Na tem mestu ne obravnavam jezikovno kulturnih pomanjkljivosti, do katerih prihaja v Sloveniji zaradi praktično vsesplošne (četudi deloma le pasivne) dvojezičnosti slovenskega človeka in zaradi nenehnega vplivanja tega drugega jezika (v Jugoslaviji srbohrvaškega, v Avstriji nemškega, v Italiji italijanskega in na Madžarskem madžarskega) na slovenska besedila in na sam jezikovni ustroj, kar je še posebej opazno tam, kjer slovenščina ne pokriva določenega ubesedovalnega področja ali vsaj ne prvotno /v Jugoslaviji npr. v JLA ali v zveznem parlamentu, zunaj Jugoslavije npr. tudi v družbenem in strokovnem področju./)

7. Na koncu še o *priročnikih*, ki ali *manjkajo* ali pa so pomanjkljivi (šolske tu puščamo ob strani): v slovnici se lahko poučim o sistemu in stilistični vrednosti prvih posameznih jezikovnih ravnin (v slovnici štirih avtorjev vsekakor dokaj nepopolno, nesodobno in v veliki meri /to kažejo kritike/ tudi napačno; slovar,

sicer še ne dokončan, je kar zanesljiv inventar pomenov besed in slovnično-glasovnih značilnosti slednje posamezne besede. Nova slovnica in novi slovar sta v bistvenih stvareh usklajena, ob njiju učinkuje skoraj predpotopno pravopis iz leta 1962 in še starejša slovnica iz leta 1956 (1964. ji je bil iz pravopisa dodan pravopisni del). Pravila novega, sedanjemu stanju jezika in vede o njem približanega pravopisa so formulirana (in deloma objavljena), enkratni časoropni revizijski postopek pa preprečuje izdajo pravil in izdelavo slovarskega dela pravopisa. S temi tremi deli bi bili ustvarjeni normalni najnujnejši pogoji za kultiviranje jezika. Izdati pa bi bilo primerno še knjigo o praktičnem sporočanju, v kateri bi se najučinkoviteje našel pouk za številne probleme neumetnostnega sporočanja.

8. V določenem smislu je kultura naše pisane in govornje besede odvisna tudi od številnosti *tvornega, raziskujočega in učečega kadra* na visokih šolah in raziskovalnih inštitutih (na univerzi, pedagoških akademijah, na AGRFT, na SAZU), pa tudi na drugih šolah z velikim učinkovalnim polmerom (jezikovna šola na radiu in televiziji, šole gledaliških in drugih lektorjev). Na teh področjih se strokovnost večinoma krepi, le radijsko-televizijska in gledališka šola preveč vztrajata pri jezikovnem laicizmu. Zdi se, da bi bilo treba vzpostaviti neke mehanizme, ki bi na teh ustanovah zagotavljali večje upoštevanje objektivnih norm slovenske govornje besede. Kritika sama tega uravnalnega mehanizma, tako se zdi, tudi če bi bila veliko močnejša, kot je, in nepretrgana, ne more nadomestiti.

9. Na jezikovno kulturo lahko vpliva zaviralno *neenotnost pogledov* na to problematiko, npr. v smislu pretiranega purizma ali antipurizma, domačijstva ali mednarodnosti. Neenotnost v teoriji jezikovne kulture sporočevalce bega prav s tiste strani, od koder upravičeno pričakujemo zanesljivo pomoč.

10. Podal sem dovolj ostro analizo razmer, v katerih uspeva naša jezikovna nekultura. Upam, da ne bomo krivili zrcala, v katerem se kažejo neugodne razmere, ampak spreminjajmo razmere same. Tega pa ne bomo sposobni storiti, če se iz letargije neuspešnega in praznega besedovanja ne bomo dvignili *k dejanjem*, ki edina lahko dokažejo našo privrženost temu, kar se imenuje kulturno slovensko. In med tem je na odločilnem mestu jezik slovenski, seveda ne zane-marjen in s tem v bistvu zatajevan, temveč v svojem naravnem kulturnem žarenju in moči. Storimo torej vse, da bomo to njegovo možnost spremenili v resničnost in s tem kulturno potrdili tudi samega sebe.

Breda Pogorelec

Morda majhna replika: tovariš Toporišič je imel referat na nekem mednarodnem simpoziju o slovenščini. Spomladi smo imeli pri nas gosta iz Sovjetske zveze. Ko je bral zapis o simpoziju, je vprašal: kaj pa misli s tem »malim jezikom«. Mali jezik je nemara prekmurščina. Slovenščina ni mali jezik, čeprav so okoliščine, v katerih se govori, res take, da bi o slovenščini lahko tako sklepali. Kar se tiče Toporišičevega opozarjanja na sankcije, sankcij res ni. O tem je bilo danes že govora. To, da ni sankcij, to je dobro, samo vprašanje je, ali je naša politična, naša jezikovna, naša človeška, družbena kultura na taki stopnji, da lahko brez škode shajamo brez te vrste sankcij. Mislim, da so tu naše naloge (slavistov) izredne.

Potem, kar se tiče vprašanja terminologije; tudi tu iz priprav za Sloveščino v javnosti. Izkušnja je grenka. Terminološka sekcija dela, kolikor more. Vse panoge terminologije pa pri nas niso razvite. Razlogi za to niso samo objektivne narave, torej pomanjkanje materialnih sredstev: denarja, prostora. Najbrže so razlogi za to bolj v pomanjkanju koncepta in v pomanjkanju zavedanja se hierarhije v dolžnostih. Ob pripravah na posvetovanje Sloveščina v javnosti smo slišali tole: ni samo terminologija tisto, kar je potreba storiti pri slovarju. Res, ni samo terminologija, toda zdi se mi, da so urejeni strokovni jeziki z urejeno terminologijo tudi ena poglavitnih nalog slovarske sekcije Inštituta za slovenski jezik. Zaradi tega bi kazalo, da bi v kolektivu razmišljali, kako postopoma skupaj s strokovnjaki posameznih panog poskrbeti za ustrezno ureditev terminologije. To utegne pomagati tudi boljšemu jeziku strokovnih besedil in s tem splošni ravni jezikovne kulture pri nas, saj prav gotovo ne gre samo za terminologijo, ampak tudi za njeno uporabo.

Tovariš Toporišič ima velike zasluge za to, da je bil pred leti na Filozofski fakulteti sprejet sklep, da se uvede sloveščina za vse študente fakultete. Nekoč smo to že imeli, vendar verjetno kadrovsko in vsebinsko predmeta kasneje ni bilo mogoče obdržati. Sedanji visokošolski zakon tudi skrajno radikalno omejuje število ur in postavlja velike zahteve pred študente, ne da bi se spuščal v vsebino pouka v enaki meri, tak ne omogoča, da bi uveljavili pouk sloveščine na drugih, celo jezikovnih oddelkih ne. Eden od poglavitnih sklepov letošnjega posvetovanja bo, da naj se naše društvo bori tudi za postopno ureditev razmer na tistih fakultetah, ki se stvari morajo lotiti. Dobila sem tudi repliko iz občinstva, da bi morali uvesti sloveščino vsaj pri študiju tujih jezikov.

Jože Toporišič

Jezikovna teorija uči, da v smislu strukture ni noben jezik mali jezik in da ni tako imenovanih strukturno zaostalih ali nezaostalih, bolj razvitih itd. Meni mali jezik pomeni jezik majhne skupnosti, ki ga govori.

Peter Gregorc

Danes se število naroda izraža tudi v produktivnosti. In produktivnost Slovence je na zavirljivi višini, zato je s tega vidika pri nas več prebivalcev kot samo dva milijona. Nismo več tako majhni.

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PREVAJALSKA UMETNOST IN SLOVENSKA BESEDA

Prevajalstvo ima izredno pomembno, lahko rečemo, ključno, pa tudi vprašljivo vlogo pri oblikovanju sloveščine. Ta vprašljivost izvira iz nekega svojevrstnega položaja prevajalske umetnosti. Po eni strani smo namreč prevajalci največji uvozniki vsega tujega v našem kulturnem prostoru; vse, kar je tuje, pa ima v jeziku že od nekaj prizvok nečesa sumljivega, prizvok nečesa, kar jezik